

СІМВОЛІКА СТРАЎ У СЕМІЯТЫЧНАЙ СІСТЭМЕ СУЧАСНАГА ВЯСЕЛЬНАГА АБРАДАВА-ПАЭТЫЧНАГА КОМПЛЕКСУ

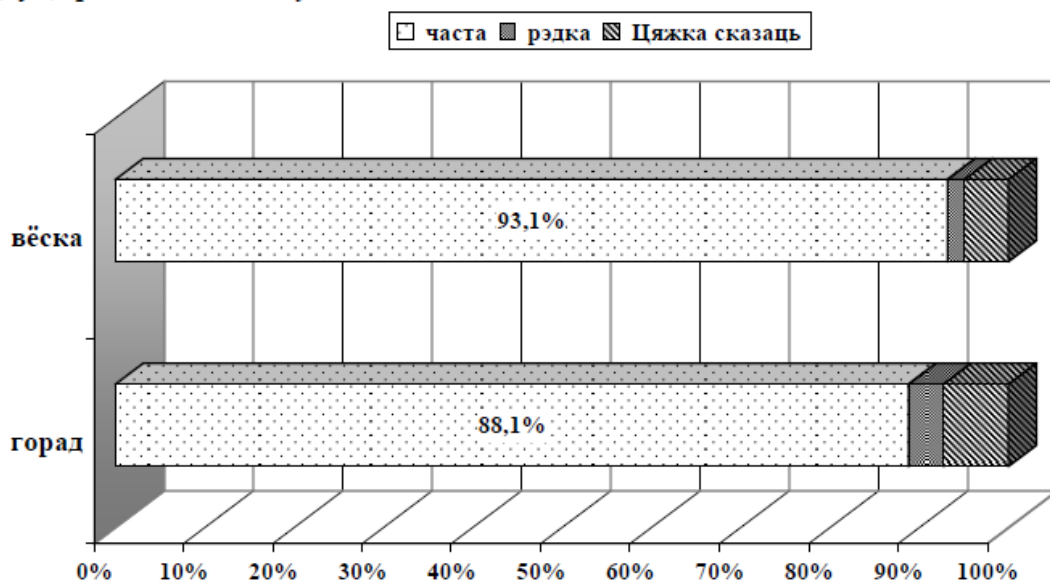
Традыцыйны вясельны комплекс беларусаў арганічна ўключае абрадавыя стравы, якія маюць выразную семіятычную адзначанасць. На працягу апошняга стагоддзя традыцыйная мадэль харчавання беларусаў зазнала істотныя змены, але склад асноўных вясельных страў застаецца параўнальна ўстойлівым, паколькі звязаны з духоўнай сферай жыцця народа, пранікнуты сакралізаванай знакавайсцю.

З мэтай вызначэння сучасных тэндэнцый функцыяніравання абрадавых страў і іх сімволікі аўтарам было праведзена шырокае анкетнае даследаванне «Традыцыі ў сучасным вяселлі беларусаў» (2005). Намі была выкарыстана мэтавая тэрытарыяльная выбарка, арыентаваная пераважна на сельскае насельніцтва (сярод апытаных 547 сельскіх жыхароў), бо менавіта на вёсцы найбольш трывала захоўваюцца традыцыі вясельнага абрадава-паэтычнага комплексу. Для параўнальнага аналізу было апытана 278 жыхароў розных тыпаў гарадскіх паселішчаў. Усяго ў анкетным апытанні прынялі ўдзел 825 рэспандэнтаў з 101 раёна Беларусі.

Згодна з матэрыяламі анкетнага даследавання, у гарадской і сельскай мясцовасці шырока распаўсюджана абсыпанне зернем адпаведна 81,6 % і 86,6

%. Зернем абсыпаюць вясельны поезд, як маладыя ад'язджаюць да шлюбу; маладых – пасля выхаду з сельскага савета ці Палаца шлюбаў, і гэта з'яўляецца сімвалічным пажаданнем дабрабыту і плоднасці. Агульнае значэнне абраду абсыпання выяўляецца ў вербальных формулах. Так, у в. Абольцы Талачынскага раёна маладых абсыпаюць жытам са словамі: «*Дай жа Божа, / Каб вам было гожа, / Весела жылося, / Шчасліва вялося*» (Шаўрова Кацярына, 1925 г. н.).

93,1 % інфарматараў з сельскай мясцовасці і 88,1 % гараджан адзначалі, што на сучасным вяселлі маладых сустракаюць хлебам-соллю (гл. рыс.). Паводле матэрыялаў нашага даследавання, з хлебам-соллю сустракаюць маладых з загса ці царквы, іншы раз – жаніха ў доме нявесты і маладых у доме жаніха. Даволі распаўсюджаны звычай, паводле якога маладыя па чарзе адкусваюць тры разы альбо па разу ад бохана хлеба. Але калі раней абрадавае дзеянне найчасцей сімвалізавала будучае сумеснае жыццё маладых, то цяпер дамінуе іншая інтэрпрэтацыя (відаць, больш позняя паходжання): той з маладых, хто адкусіць найвялікшы кавалак хлеба, будзе «мець верх у сямейным жыцці». Змены ў семантыцы абрадавага дзеяння, верагодна, паказваюць на працэсы эгалітарызацыі сям'і. З хлебам абыходзяць вясельны поезд бацькі, што мае прадудыравальнае і ахоўнае значэнне.

Распаўсюджанне абраду сустрэчы хлебам-соллю на сучасным вяселлі

Па традыцыі вясельны стол упрыгожвае каравай, які ў народнай свядомасці выступае сімвалам шчасця, дабрабыту і плоднасці. У Драгічынскім раёне Брэсцкай вобласці каравай і «кветкі» для яго вырабляюць самыя блізкія людзі, а як пірог высока падымаецца, то кажуць, што ў маладых будзе многа дзяцей (Воран Сяргей, 1984 г. н.). У в. Сташаны Пінскага раёна каравайніцы спяваюць вясёлыя песні і падскокваюць, каб каравай добра «паднімаўся» і ў маладых было шчаслівае жыццё [3, 18].

Вясельны каравай (торт, пірог), як адзначылі 9 з 10 апытаных, абавязкова прысутнічае на сучасным вяселлі. Сімвалічныя дзеянні з ім выконваюцца пры

адорванні маладых: госці атрымліваюць па кавалачку пірага, тым самым сімвалічна далучаючыся да долі, увасабленнем якой з'яўляецца каравай. Іншым разам падзел каравай азначае заканчэнне застолля. Цяпер вясельны каравай у хатніх умовах амаль не выпякаецца. Так, у Івацэвіцкім раёне Брэсцкай вобласці яго звычайна заказваюць у хлебапякарнях, а дома ўпрыгожваюць галінкамі з рознакаляровымі папяровымі кветкамі (Мілеўская Тамара, 1983 г. н.). З'явілася традыцыя звяртацца да народных майстрых, якія пякуць караваі на заказ, выкарыстоўваючы вясельную сімволіку. Так, лаўрэат конкурсаў абрадавага печыва Кульбеда Надзея Іванаўна (1942 г. н.) з в. Тышкавічы Іванаўскага раёна Брэсцкай вобласці аздабляе караваі так званымі «шышкамі» – галінкамі вішні, якія на караваі нявесты сімвалізуюць прыгажосць і плоднасць, і грушы, якія на караваі жаніха з'яўляюцца сімвалам моцы і надзейнасці. Галінкі абавязкова бяруцца з ураджайных пладовых дрэў, і запаслівыя бацькі звычайна рыхтуюць іх задоўга да вяселля. Шышкі робяцца як мага вышэйшыя: лічыцца, чым каравай вышэйшы, тым лёс маладых будзе больш шчаслівы. Для каравай бярэцца пяць шышак: у караваі нявесты павінна быць дзве шышкі з двума парасткамі (двойчатая) і тры шышкі з трыма парасткамі (тройчатая), а ў караваі жаніха – тры шышкі з двума парасткамі і дзве шышкі з трыма парасткамі. Агульная колькасць парасткаў («рагоў») у караваі нявесты 13, а ў караваі жаніха 12, што, па словах каравайніцы, абумоўлена тым, што з сям'і нявесты адзін чалавек (нявеста) «убывае», а ў сям'ю жаніха, наадварот, «прыбывае». У час падзелу каравай сваты абменьваюцца шышкамі: «тройчатую» з каравай нявесты даюць бацькам жаніха, а «двойчатую» з каравай жаніха – бацькам нявесты. Шышкі абкручаны палоскамі цеста і ўпрыгожаны папяровымі кветкамі (сімвал прыгожага шчаслівага жыцця), барвінкам, галінкамі елкі (сімвал доўгага веку і зямнога хараства), аўсам (сімвал багацця) [3, 8–9]. У в. Адвержычы Столінскага раёна Брэсцкай вобласці, упрыгожваючы каравай, спяваюць: *«Ой ты, каравай, раю, / Бо я цябе ўбіраю / Шышкамі да бяленькімі, / Цвяточкамі зеляненькімі»* [3, 23]. Акрамя «шышак», якія рыхтуюцца асобна, у в. Бездзеж Драгічынскага раёна каравай упрыгожваюць выявамі зоркі, сонца, месяца, а пасярэдзіне каравай выкладваецца «хрэсцік», каб «маладым былі шчасце і доля» [3, 26]. У в. Аранчыцы Пружанскага раёна Брэсцкай вобласці каравай упрыгожваюць не галінкамі дрэў, а толькі папяровымі кветкамі і «міртам», што таксама мае сімвалічнае значэнне. Так, калі маладая хоча, каб у яе першым нарадзіўся хлопчык, то дзяўчына (памочніца каравайніц), якая ставіць першую кветку, павінна апрануцца ў мужчынскую сарочку і сказаць: *«Я стаўлю першыя цвятокі, каб нарадзіўся першы сыноч»*. А другая тады гаворыць: *«А я стаўлю гэтыя цвяточкі, каб у маладой былі і дочки»* [3, 14–15]. Майстар абрадавага печыва Валянціна Канстанцінаўна Уласік з г. Стоўбцы Мінскай вобласці ўпрыгожвае караваі фігуркамі мядзведзяў, вожыкаў, лебядзей, галубочкаў, качачак, вавёрачак, пеўнікаў, буслікаў, прыгаворваючы: *«Каб ішчабяталі, як сарочкі, каб любіліся, як галубочкі, каб здаровыя былі, як мядзведзі, каб не калоліся, як вожыкі, каб уставалі з пеўнікамі»* [1, спр. 30, л. 44].

Амаль кожны другі інфармант сярод абавязковых вясельных страў назваў бліны і аладкі, а кожны трэці – піражкі, але бліны ўжо практычна страцілі сваё сімвалічнае значэнне.

Распаўсюджаны сімвалічныя дзеянні з гарэлкай, якая, як і раней, з'яўляецца неад'емным атрыбутам сватання, выкарыстоўваецца ў абрадах выкупу. Так, у в. Вялікае Сяло Дзяржынскага раёна дзяўчаты перагароджваюць праход з сенцаў у хату маладой сталом і патрабуюць з дружныны жаніха выкуп, у якасці якога бывае гарэлка, віно, шампанскае, грошы, цукеркі і г. д.

З хлебам-соллю і гарэлкай сустракаюць маладых са шлюбу бацькі. На вяселлі ў г. Мінску (2005) бацькі жаніха чакалі маладых ля ўвахода ў рэстаран з караваем і чаркамі гарэлкі. Маладыя адламовалі кавалачкі каравая, прыгублівалі з чарак і вылівалі рэшткі гарэлкі цераз левае плячо (Буднікава Алена, 1981 г. н.). Па сённяшні час захавалася ўяўленне, што «маладым на вяселлі лепш устрымлівацца ад гарэлкі альбо віна, каб пазбегнуць магчымых няшчасцяў» (Казінец Алеся, 1984 г. н.).

Вельмі папулярныя абрадавыя дзеянні са смажанай ці смоленай курыцай. Так, у г. Добрушы на трэці дзень вяселля «смяляць курэй, мужчыны пераапранаюцца ў жаночае адзенне, а жанчыны – у мужчынскае, апранаюцца цыганамі, вешаюць смалёную курыцу на жардзіну і так з песнямі, музыкай ходзяць па горадзе». Або на трэці дзень катаюць на баране бацькоў маладой, спераду нясуць смалёную курыцу, выпіўку і закуску. На думку інфарматараў, абрад з'яўляецца пасвячэннем дзяўчыны ў жанчыну. Амаль сем з дзесяці рэспандэнтаў як у горадзе, так і на вёсцы назвалі курыцу абавязковай вясельнай стравай.

З ліку абавязковых вясельных страў знікла каша, аб якой памятаюць толькі сталыя людзі: «Каша і капуста разгонныя былі раней і сімвалізавалі канец вяселля» (в. Старыя Цярушкі, Салігорскі раён).

Даволі рэдка сустракаецца на вясельным стале яечня, семантыка якой зведала пэўныя змены. Так, у г. Бялынічы Магілёўскай вобласці «на другі дзень вяселля цешча выносіць яешню ў глыбокай патэльні і пытаецца ў маладога: «Здагадайся, зяцёк, колькі яец у яешні?» Малады павінен адказаць, што сем, таму што гэтая лічба сугучна са словам сям'я» (Хрэбтовіч Юлія, 1985 г. н.). Як і раней, сімвалам салодкага жыцця выступае мёд, але яго выкарыстанне значна звужалася (толькі кожны трэці рэспандэнт адзначае, што пэўныя сімвалічныя дзеянні з мёдам выконваюцца часта).

На жаль, у сімвалічнай сістэме вясельнага застолля, як і ўсяго вясельнага абрадава-паэтычнага комплексу, адзначаецца памяншэнне ролі вербальнага кампанента, што выклікана перадусім змяненнем тыпу трансмісіі культуры. Зніжэнне арыентацыі на трансмісію абрадавай інфармацыі з дапамогай паўтарэння фальклорных тэкстаў абумоўлівае збядненне святочнага вясельнага комплексу на традыцыйныя вясельныя песні. Толькі 37,4 % апытаных сельскіх жыхароў і 33,5 % гараджан адзначылі, што іх спяваюць часта, 49,6 % і 52,4 % – рэдка, а 10,1 % і 10,9 % – зусім не спяваюць. «Зараз на вяселлі спяваюць мала, а раней (я выходзіла замуж у 1969 годзе) вельмі весела было (многа танцаў і спеваў): бабулькі ходзяць па кругу, танцуюць і спяваюць, а моладзь

падпяае», – успамінае Надзея Анісімаўна Ізотава (1944 г. н.) з в. Загараны Гарадоцкага раёна. Так, каравайныя песні захаваліся галоўным чынам на вясковым вяселлі (48,6 % на вёсцы і 39,5 % у горадзе). Іх спяваюць, як пякуць і дзеляць каравай. Па сведчанню інфарматараў, часцей за ўсё на сучасным вяселлі гучаць бяседныя песні (79,4 % на вёсцы і 69,3 % у горадзе), да якіх інфарматары, відавочна, адносілі і так званыя папулярныя), і любыя лірычныя (адпаведна 79,5 % і 71 %); 50,3% рэспандэнтаў на вёсцы і 44,1 % у горадзе адзначылі, што на вяселлі даволі часта спяваюць жартоўныя, гумарыстычныя, дакаральна-клівыя песні. Жартоўныя песні суправаджаюць усе этапы вяселля: выкуп нявесты, віншаванне маладых, іх адораванне, падзел карава, падчас гульняў і танцаў на другі дзень, асабліва дап'якуюць імі свата. Вынікі апытання сведчаць, што скарачаецца доля рытуальных, заклінальных і велічальных песень. Звычайна іх спяваюць удзельнікі фальклорных гуртоў, людзі больш сталага ўзросту: «Вельмі часта на вяселлі, калі бываюць людзі, якія ведаюць абрадавыя песні, яны проста спяваюць іх у сапраўдныя моманты: дзяленне карава, сустрэча маладых, ад'езд. Проста, можа быць, тэксты пакарацей, і не спяваюць, як раней, агулам усё вяселле, можа спяваць некалькі чалавек, але спяваюць і сёння, і ведаюць, асабліва калі нясуць каравай, песню *«Ляці, ляці, каравай, з клеці»* спяваюць па ўсім Любанскім раёне» (Высварка Сяргей, 1971 г. н.).

Сучаснае беларускае застолле, асабліва ў сельскай мясцовасці, не абыходзіцца без традыцыйных вясельных пажаданняў, тостаў, трапных жартаў, прыпевак. 65,2 % апытаных сельскіх жыхароў адзначаюць, што на сучасным застоллі можна часта пачуць традыцыйныя дасціпныя жарты, 54,2 % – прыпеўкі, 52,3 % – традыцыйныя тосты, 42,8 % – традыцыйныя зычэнні, якія, на думку інфарматараў, садзейнічаюць умацаванню маладой сям'і, яе дабрабыту. Так, значная колькасць зычэнняў накіравана на прадудцыраванне плоднасці, забеспячэнне добрай долі: *«Дару вас «белачкамі», / Каб былі з дзевачкамі, / Дару вас «зайчыкамі», / Каб былі з мальчыкамі»; «Жадаю, каб у вас было столькі дачушак, / Колькі ў хаце падушак, / Столькі сынкаў, / Колькі ў сценах сучкоў»* [4, 209]; *«Жадаю маладым шчасця і долі, / І век доўгі, і розум добры»* [4, 211].

Захавалася ўяўленне, згодна з якім вясельны стол павінен быць багатым, каб жыццё маладых было заможным. Так, у Драгічынскім раёне Брэсцкай вобласці лічаць, што самым багатым і прыгожым павінен быць стол маладых, тады багатым будзе іх жыццё (Воран Сяргей, 1984 г. н.).

Такім чынам, на сучасным вяселлі гетэрагеннасць функцый абрадавых страў значна паменшылася (гэта асабліва тычыцца аховы ад шкодных уплываў, інфармавання аб цнатлівасці маладых і інш.). Асобныя традыцыйныя стравы фактычна зніклі са святочнага стала (яечня, сыр, каша, капуста разгонная), іншыя страцілі сваё сакральнае значэнне (бліны). Найвышэйшым семіятычным статусам, як і раней, вылучаецца зерне і яго вытворныя – каравай і іншыя хлебныя вырабы.

ЛІТАРАТУРА

1. Архіў Мінскага абласнога цэнтра народнай творчасці. Фонд 2. Вопіс 2.
2. Белорусско-русское пограничье: этнолог. исслед. М., 2005.
3. Караваю, мой раю... / уклад. Л. М. Быцко. Брэст, 2005.
4. Крук Я. Сімволіка беларускай народнай культуры. Мн., 2001.